

KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN EĞİTİM KURUMLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE YÖNELİK BİR TARTIŞMA

Mehmet Tahir KARABOĞA*

Öz

Eğitim kurumları bir toplumda bireylerin dünyayı anlamlandırma ve görme biçimlerinin oluşmasında temel bir kaynak oluştururken, onların dünya görüşlerinin şekillenmesinde, düşünce ve fikirlerinin oluşmasında inanç, tutum ve davranışların meydana gelmesinde önemli bir rol oynar. Dünyada pek çok ülkenin eğitim sisteminde okullar, küresel kapitalizmin ihtiyaçları doğrultusunda ve neo-liberal politikalarla tıpkı ticari şirketler gibi yeniden yapılandırılmaktadır. Küreselleşme süreciyle birlikte eğitim kurumları, günümüzde sürdürülen kamu çıkarı ve yararı ilkesi yerine serbest piyasa ilişkileri çerçevesinde kar elde edilen bir alan olarak yeniden tanımlanmaktadır.

Bu çalışmada küreselleşme eğitimi ile kamucu eğitim anlayışlarının farklılıklarına dikkat çekilerek karşılaştırma yapılmakta, ülkemizde eğitim sisteminin eşitlikçi ve adaletli bir yapıya kavuşması ve eğitimin bir kamusal hizmet olarak görülmesinin önemi vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme ve Eğitim, Küreselleşmenin Etkileri, Eğitimin Ticarileşmesi.

A DISCUSSION ON THE EFFECTS OF GLOBALIZATION ON EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract

While educational institutions provide a fundamental resource for the formation of meaning and vision of life they also play an important role in shaping worldviews, beliefs, attitudes and behaviors, thoughts and ideas of individuals in a society. In many countries around the world, schools in educational systems have been restructured in line with global capitalist needs and with neo-liberal policies, just like commercial companies. Together with the globalization process, educational institutions have been redefined as a profitable area within the framework of free market relations rather than ongoing public benefit and benefit principle.

In this study, a comparison is made by pointing out the differences between globalist education and public education approaches and the idea of an egalitarian and fair structure of the education system and the importance of seeing education as a public service is emphasized.

Keywords: Globalization and Education, Effects of Globalization, Commercialization of Education.

GİRİŞ

Küreselleşme konusu gündeme gelmeye başladığı 1970'li yıllardan günümüze kadarki süreçte akademik camia ve pek çok farklı disiplin tarafından sürekli tartışılan bir konu olmuştur. Konuyla ilgili çok sayıda bilimsel makale, kitap ve tez yayınlanmıştır ve bugün de konunun önem ve güncelliğini koruduğu görülmektedir. Bu çalışmada küreselleşme konusunda yapılan tartışmalar ele alınıp sentezlenmekte ve küreselleşmenin eğitim sistemi üzerindeki yansımaları eleştirel bir bakış açısıyla tartışılmaktadır.

Küreselleşme, ekonomi, siyaset, hukuk, kültür, sağlık, aile gibi birçok toplumsal kuruma etkisi olan bir olgudur. Eğitim alanı da bu etkilenen alanlardan birisidir. Toplumsal yaşamın en temel

* Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, tahirkaraboga@mersin.edu.tr

kurumlarından biri olan eğitim kurumu, bireyin kim olacağını, bireyin dünyayı nasıl algılayacağı ve göreceğini belirleyen önemli kurumların başında gelmektedir.

1980’li yıllardan itibaren küreselleşmeye öncülük eden batılı ülkeler kademeli olarak, gelişmekte olan ülkelerde, eğitim kurumlarının yapısına ve içeriğine doğrudan ya da dolaylı bir şekilde müdahale ederek bu alanda, özel çıkarlar doğrultusunda, ticarileştirme politikaları uygulanmasına rehberlik etmiştir.

1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI

Küreselleşme bir taraftan enformasyon, iletişim ve teknoloji boyutu ile kutsanan bir şekilde ele alınırken, diğer taraftan kapitalizmin bir gelişim süreci olarak sömürü sisteminin bir üst seviyesi olarak tanımlanmaktadır. Teknolojik boyutunun ön planda tutulduğu görüşlerde, mevcut yapı "bilgi toplumu", "dijital toplum", "ağ toplumu" gibi nitelendirmelerle ön plana çıkartılırken, eleştirel yaklaşımlar ise daha çok ekonomik ve kültürel sömürü ve eşitsizlik boyutuna vurgu yapılmaktadır.

Giddens (2006) küreselleşmeyi sadece teknolojik olarak değil, ekonomik, siyasal, kültürel ve ideolojik bir süreç olarak tanımlamaktadır. Yaylagül (2013), küreselleşmeyi kapitalizm açısından bir kriz yönetim biçimi, özü itibarıyla kapitalizmin uluslararası hale gelmesi, sermayenin küreselleşmesi çerçevesinde tanımlar. Taşçıoğlu (2008) ise, küreselleşmeyi kapitalizmin yetmişli yıllarda girdiği krizden çıkabilmek için dünya çapında gündeme getirilen ve sermayenin dünya çapında yayılmasıyla karakterize olan bir süreç olarak tanımlamaktadır. Tanımlarda da görüldüğü gibi küreselleşme kavramı kapitalizm kavramı ile ilişkili olarak iç içe bir olgu olarak tanımlanmakta ve ele alınmaktadır. Bu anlamda kapitalist toplumsal sistemin kısaca ortaya çıkış sürecinden bahsetmek gerekir.

Erbaş (2000), kapitalist sistemin üç aşamasından bahsetmektedir. Birinci dönem 18. yüzyılda Batı Avrupa’da yeni dinamiklerle ortaya çıkan toplumsal dönüşümün yaşandığı bir dönemdir. Akıl, bilim ve rasyonalitenin ön planda olduğu kentleşme ve sanayileşme dönemidir. Bu dönemde emek, toprak ve para metaya dönüşerek sermaye birikimini sağlıyordu. Klasik kapitalizm 1945’lere kadar süren bir dönemdir. Klasik sömürgeciliğin (kolonyalizm) egemen olduğu bu dönemde, egemen aristokrat sınıflar ile işçi sınıfının, sosyal sınıfsal ayrışmanın keskin olduğu, işçi sınıfı karnını doyurma, egemen sınıf ise zenginliğini ve karını artırmaya yönelik faaliyetler ve hedefler peşindedir. Aynı zamanda üretim fabrikalarda kol gücüne dayalı bir şekilde gerçekleştirilmektedir. İkinci dönem, 1945-1975 yılları arasını kapsayan, savaş sonrası sistemin ekonomik ve sosyal olarak büyük bir yıkıma uğradığı bir dönemdir. Bu döneme ileri kapitalizm, fordist dönem, geç kapitalizm, organize kapitalizm de denilmektedir. "Fordizm" kavramı, Gramsci tarafından Amerikan endüstriyel yaşam biçiminin ifade edilmesinde kullanılmış, daha sonra kapitalist endüstrileşmenin 1945’ten 1975’e kadar süren dönemi olarak tanımlanmıştır (Harvey, 1997). Üretimin standartlaşması, bu standartlaşmaya uygun kitlesel üretimi kolaylaştıran yeni bir teknolojiye gidilmesi, işçilerin akan bir bant üzerinde çalışmaya başlaması ve emeğinin giderek daha verimli hale gelmesi fordist üretimin temel ilkelerini oluşturmuştur (Hall, 1995). Bu dönemde savaşın yıkımlarını telafi etmek için üretimde fordizm denilen bir model benimsenir. Fordist üretimde devlet ekonomide üretim, bölüşümü ve tasarrufu sağlamakta ve ekonomiyi koordine etmektedir. Standartlaşmış kitle üretimi, kitlesel tüketim olmakta ve Keynesçi politikalar uygulanmaktadır. Bu dönem ekonominin merkezi olarak planlanması ve ulusal düzeyde korumacı bir ekonominin savunulmasına dayandırılmıştır. Fordist dönemde, Keynesçi politikalara dayanan, ücretleri

yüksek tutan refah devleti anlayışı benimsenir. Bu dönemde, yeni tüketici grupları türemiş ve bu gruplar, satın aldıkları metalarda seçim yapmaya başlamıştır. Reklamlar aracılığıyla otomobiller, içecekler, sigara, giyim eşyaları ve mutfak araç ve gereçlere yönelim önem kazanmıştır. Bu dönemde emeği daha verimli hale getirmek için işçi ücretlerinin artırıldığı, üretimde bilimsel yöntemlerin kullanılmaya başlandığı bir dönemdir. Aynı şekilde ekonomide standart bir üretim ön plandadır.

Üçüncü dönem ise, 1970’li yıllardan itibaren kapitalist sistemde iç piyasaların doygunluğa ulaşması, teknolojinin yetersiz kalması, petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar ve tüketim ürünlerinin satışının azalmasıyla yeni bir krize girer. Bu dönemde Batının kapitalist şirketleri krizden çıkmak ve kârlarını yeniden artırma faaliyetleri çerçevesinde dünya pazarına yönelir. Üretim anlayışında fordizmden post-fordizme doğru bir model değişikliğine gidilir. Kapitalist şirketler ekonomik faaliyetlerini, üretim araçlarını, Batı dışındaki coğrafyaya, Üçüncü Dünya Ülkelerine taşıyarak küreselleşme sürecini başlatırlar. Küreselleşme ile birlikte kapitalist sermaye tüm yer küre üzerinde yayılım göstermeye başlar ve geniş bir dünya coğrafyasının pazar olarak belirlenmesi söz konusu olur. Kapitalizmin küresel çapta yayılmasında iletişim teknolojileri ve bilgisayarlaşmanın büyük etkisi olur. Yeni iletişim teknolojileri ve bilgisayarlaşma ile birlikte üretimin mekânsal örgütlenmesi değişmiş, şirketlerin üretim, istihdam ve tüketim açısından uluslararası boyutta yayılması sağlanmıştır.

Taşçıoğluna göre 1970’lerden itibaren yaşanan hızlı gelişmeler ve buluşlar özellikle teknolojik alanda gerçekleşmiş ve bu değişim bilgi toplumu ortaya çıkaran önemli bir etken olmuştur. “Özellikle, mikroelektronik ve bilgisayar teknolojileri alanındaki ilerlemeler ile telekomünikasyon alanında (uydu sistemleri, Internet vs.) gerçekleşen gelişmeler, bilgiye ulaşmayı, bilginin analizini ve dağıtımını kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte, bilimsel yenilikler üretim süreci ile de bütünleştirilerek üretimde verimlilik sağlanmıştır” (Taşçıoğlu, 2008:3).

Küreselleşme ile ortaya çıkan teknoloji ve enformasyon temelli söylem ve kavramların liberal toplum kuramlarının söylem ve kavramlarıyla uyumluluk arz ettiği görülmektedir. Sözü edilen dönem; Jameson (1994) “geç kapitalizmin kültürel mantığı” olarak nitelendirmiş, Urry (1995), “örgütlü kapitalizmden örgütsüz kapitalizme geçiş” olarak ifade etmiş; bu dönem, Hall (1995) tarafından radikal bir dönüşüm olarak görülüp “yeni zamanlar” olarak kavramsallaştırılmıştır. Genel anlamda ise, postmodern bir dönem olarak nitelendirilmiştir.

Küreselleşmenin kapitalist sistem tarihinde önemli bir dönüm noktası olduğunu söylemek mümkündür. Bu süreçle birlikte, kapitalizm bizleri yeni kuram ve teoriler (post modernizm, sanayi sonrası toplum), yeni bir toplum; enformasyon toplumu, bilgi toplumu, tüketim toplumu, yeni bir ekonomik üretim anlayışı; post-fordizm, yeni bir ideolojik söylem: neo-liberalizm, yeni bir kültür: kültürel melezlik, yeni bir sınıf: yeni orta sınıf, yeni bir toplumsal örgütlenme: sivil toplum örgütleri, yeni toplumsal hareketler, yeni bir iletişim ve ilişki biçimi: sanal iletişim ve sanal sosyalleşme tartışmalarıyla karşı karşıya bırakır. Yeni dönemin söylemlerinin teorik boyutta önde gelen temsilcileri McLuhan (2001), Bell (2013), Tofler (1981), Castels (2007), Brezinsky (2005), Huntington (2002), Hart ve Negri (2002) gibi isimler olur.

Küreselleşmenin savunucularına göre, uydu ve enformasyon teknolojilerindeki gelişmeler toplumsal ilişkileri, kurumların işlevini, toplumsal örgütlenme biçimlerini değiştirmiştir. Kapitalist sistem batı toplumlarında refah, zenginlik ve demokratik eşitlik getirmiştir. Klasik anlamdaki toplumsal sınıflar ortadan kalkmış yeni zengin bir orta sınıf ortaya çıkmıştır. Toplumsal çatışmalar azalmış demokratik katılımcı, yerel yurttaşlık sistemi gelişmiştir. Yoksulluk azalmış, sermaye birikimi artmış, insanlar daha fazla zamana sahip olmuş ve özgürlükler artmıştır. Dünyadaki halklar, kültürler birbirini yakından tanıma fırsatı olmuş ve

kaynaşmıştır. Ekonomide sanayiye dayalı imalat sektörü gerilemiş, hizmetler sektörü önemli hale gelmiştir. Ekonomide üretimden tüketime bir kayma olmuştur. Dünyadaki toplumlar arasında karşılıklı ilişki ve iletişim yaygınlık kazanmıştır. Sermaye birikimi ulusal sınırları aşarak dünya geneline yayılma göstermiştir. Sermaye, yönetim, istihdam, bilgi, doğal kaynaklar ve organizasyon uluslararası bir hal almıştır.

Eleştirel yaklaşımlara göre küreselleşmenin şu şekilde sonuçları olmuştur: 1-Bilgisayar teknolojisi ön plana çıkmaya başlar. 2- Esnek bir üretim anlayışı ortaya çıkar. 3- Hizmet sektörü genişler. 4- Kitleye yönelik üretim yerine, bireye yönelik üretim ön plana çıkar. 5- kol gücüne dayalı emekten bilgi merkezli emek üretimine kayış olur. 6-Mavi yakalı işçilerden beyaz yakalı işçilere doğru bir değişim gerçekleşir. 7- Finans piyasaları küreselleşir. 7- Ekonomide üretim merkezli bir anlayıştan tüketim merkezli bir anlayışa kayar. 8- Kültürel alanda çeşitlilik artar. 9- Tüketim anlayışı değişerek sembolik tüketim yaygınlaşır. Malların “yarar işlevi” yerine, “gösterge işlevi” ön plana çıkar. Malların statü, itibar, saygınlık ve sınıfsal farklılık unsuru çerçevesinde satın alınması ve tüketilmesi gündeme gelir. 10-Artık tüketim ürünleri sadece mamul ürünlerde oluşmamakta, kültürel unsurlar ve değerler de alınıp satılan bir meta işlevi görür (Dağtaş ve Dağtaş, 2006).

1980'lere gelindiğinde kapitalizm yeniden yapılanma sürecine girerek toplumsal alanı yeniden tanımlar. Bu dönemde kapitalist ekonomik yapılar üçüncü dünya ülkelerine yayılır. Devletin rolü ve etkinliği azalır, yeni bir orta sınıf ortaya çıkar. Özelleştirmeler artar. İletişim teknolojilerinin önemi ön plana çıkar. Devletin düzenleyici güç olması düşüncesi yerini; piyasanın kendisini, sınır tanımadan ve denetlenmeden düzenlemesi görüşüne bırakır. Ulus devletin küçülmesi, tüm dünyada tek pazar anlayışı ve bu pazarın kontrolünün artık çokuluslu dev şirketlerin eline geçmesi süreci politik olarak neo-liberalizm olarak tanımlanmıştır (Dağtaş ve Dağtaş, 2009).

Kongar'a göre küreselleşme ile zenginler daha zengin, yoksullar daha yoksul hale gelmiştir. Yenidünya düzenin küresel ekonomisi, uluslararası sermayenin egemenliği yoluyla, ekonomik etkinlikler sonunda, sermayenin tekelleşmesine yol açmış, dünyadaki gelir adaletsizliği yaygınlaşmıştır. Gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere bağımlılığı artmıştır (Kongar, 2002:33).

Üçüncü dünya ülkeleri IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası sermaye kuruluşlarının dayattığı yapısal uyum ve istikrar paketleri ile kompradorlaşma ve emperyalizm için "doğrudan sömürge" durumuna sürüklenmiştir. 1980'li yıllarda çok uluslu şirketlerin sayısı ve etkinliği giderek artmıştır. Devlet daha çok büyük sermayenin etkisi altına girmiştir. Bu süreçte mallar, en ucuza mâl olabilecek yerlerde üretilmiş ve en kârlı satılabilecek bölgelerde de satılmıştır. Bu yeni ekonomi politikalarıyla korumacılık sistemi kaldırılmıştır. Uluslararası sermaye, mal ve hizmetlerin akışı serbestleştirilmiştir (Yaylagül, 2013:192). Küreselleşme ile Amerikan tarzı yaşam küresel ölçekte yaygınlaşmış olur. Küreselleşme ile birlikte bankacılık, finans, sigorta ve reklamcılık hem küreselleşmenin temel bir unsuru haline gelmiş hem de bu hizmetler bütün dünyaya yayılmıştır (Yaylagül, 2013:196).

2. KÜRESELLEŞME VE EĞİTİM

En genel tanımıyla eğitim, insan davranışlarında, önceden belirlenmiş amaçlara göre belirli gelişmeler sağlamaya yarayan planlı etkiler dizisi olarak tanımlanır. Eğitim, bir bütün olarak düşünüldüğünde insan yetiştirme sürecidir. Bireyin fiziksel veya içsel etkinlikler sonucu güç oluşturabilmesi ya da davranış değişikliği gösterebilmesi için planlı, örgün ve yaygın eğitim

alması gerekir. Tüm bunların gerçekleşebilmesinde en önemli faktör, her ülkenin kendi ekonomik-toplumsal yapısı çerçevesinde oluşturduğu eğitim sistemidir (Taşçıoğlu, 2008:5).

Toplumsal bir aradlığın sağlanması, sosyal düzenin korunması, eşitlikçi ve adaletli bir toplumun inşa edilmesi, istikrarlı ve düzen içinde işleyen bir toplumun var olması nitelikli bir eğitim sistemi ile ilişkilidir. Günümüzde her ülke, ekonomik olarak kalkınmak, teknolojik olarak ilerlemek, sağlıklı ve mutlu bir toplumun yaratmak, kendilerini iyi hisseden bireyler yetiştirmenin ancak kaliteli, nitelikli bir eğitim sistemi ile mümkün olabileceğinin bilincindedir. Ancak küreselleşme süreciyle birlikte gelişmiş ülkeler tarafından gelişmekte olan ülkelere bu amaç ve hedeflerden farklı bir eğitim içeriği ve programı sunulmuştur. Eğitimin ulusalcı işlevi ve içeriği dönüştürülerek kamusal yarar yerine belirli bir azınlığın yararına dönüştürülmektedir.

Küreselleşme sürecinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri farklı açılardan etkilediğinden, en çok da gelişmekte ve gelişmemiş ülkelerde önemli olumsuz sonuçları olduğundan bahsetmek mümkündür. Gelişmiş ülkeler sürecin yıkıcı etkilerine karşı koruyucu önlemler alırken neo-liberalizmin uygulandığı batı dışındaki ülkeler bu süreçten büyük oranda olumsuz şekilde etkilenmişlerdir.

Küreselleşme olgusu ile ilgili olarak eğitimin işlevi ve içeriğini, enformasyon (bilgi) toplumu perspektifinden açıklamaya çalışan yaklaşımlar ön plana çıkartılmaktadır. Enformasyon toplumu söylemi, bilgi toplumu ve sanayi toplumu karşıtlığı üzerinden toplumsal değişim ve dönüşümün, toplumsal yenilik, sürdürülebilir kalkınma, yaşam boyu öğrenme, yeniden yapılanma gibi kavramları çerçevesinde üretilmektedir. Bu söylemler; “yaşadığımız çağın değişim çağıdır, bu değişimin önünde durmanın imkânsızdır, yeniçağa uyum sağlamak gereklidir, bilgi teknolojileri ile eğitimin şekli ve anlayışı değişmiştir, bu yeni anlayışta bilgisayar ve internet teknolojileri önemli rol oynayacaktır” şeklindedir.

Bu söylemler şu vurgular üzerinden sürdürülmektedir: Küreselleşme süreci ile sermaye ve bilgi dünya çapında hareketlilik kazanmıştır. Bilgi toplumuyla bilgiye ulaşmada büyük kolaylıklar sağlanmıştır. Küreselleşme ile kültürel kaynaşma, yaşam tarzlarının ve değerlerin kaynaşması gerçekleşmiştir. Bilgi toplumunda bilgisayar ve internet teknolojileri, bilgiye ulaşmada kolaylıklar, fırsatlar ve avantajlar sağlamıştır. Eğitimin küreselleşmesiyle ülkeler arasında, kurumlar arasında eğitimcilerin ve öğrencilerin değişimine yönelik programlar ön plana çıkmıştır. Küreselleşmeci eğitim, yaratıcı düşünen, problem çözme becerisi yüksek, araştıran, eleştiri yapan bir birey ortaya çıkaracaktır. Bu anlayış grup dayanışmasına dayalı eğitim anlayışı, işbirliğine dayalı, insan haklarına saygılı, hoşgörülü, saygılı, empati kuran sorumluluk alan, dayanışmacı bir birey üretmeye yönelik bir eğitim sistemini yeniden yapılandırılacaktır.

Bozkurt ise bu söylemleri şu şekilde ifade etmektedir: 1. Formel okul sınırlamaları enformasyon toplumunda ortadan kalkacaktır. Şimdiki kapalı eğitim sistemleri yerlerini bilgi ağlarına bırakacaktır. 2. Bu durum gelişmiş bölgeler ile gelişmemiş bölgeler arasındaki boşluğu ortadan kaldıracaktır. 3. Kendi kendine öğrenme eğitimin ana şekli olacaktır. Formel eğitim sisteminde öğrenci öğretmen tarafından tek taraflı olarak eğitilmektedir. Enformasyon toplumunda öğretmen, özellikle bilgisayar desteği sayesinde bir danışman işlevi görecektir. 4. Şimdiki eğitim zorunlu ve genç yaşta tamamlanıyor. Süreksizliklerin egemen olduğu enformasyon toplumunda yetişkinlerin eğitimi de büyük önem kazanacaktır. 5. Kitle eğitimi yerini bireysel yeteneklere ve tercihlere uygun bir eğitim anlayışına bırakacaktır. Bir diğer ifade ile kişisel tarzda eğitim sistemi uygulamaya konulacaktır (Bozkurt, 2006:216).

İnsanlık tarihinin her döneminde teknolojik yenilikler toplumların gelişmesinde ve ilerlemesinde inkar edilemez önemli bir rol oynamıştır. Kapitalist sistemle birlikte teknolojik

kontrol ve işlev dönüşmüştür. Bu noktada enformasyon teknolojilerinin kimin denetimi ve kontrolünde olduğu ve hangi amaçlar için kullanıldığı sorusu gündeme gelmektedir. Kapitalist sistemde iletişim teknolojilerinin belirli elit bir azınlığın mülkiyeti ve kontrolünde olduğu ve bu araçların kamusal yarar değil, bireysel ekonomik çıkarlar doğrultusunda yapılandırıldığını göz ardı etmemek gerekmektedir.

3. EĞİTİMİN TİCARİLEŞMESİ

Küreselleşmeci eğitim anlayışına yönelik eleştiriler ve küreselleşmenin eğitim sistemi üzerindeki olumsuz etkileri şu şekilde değerlendirilmektedir: 1. Dünyada pek çok ülkede eğitim sistemi küresel kapitalizmin ihtiyaçları doğrultusunda neo-liberal politikalarla okullar, tıpkı ticari şirketler gibi yeniden yapılandırılmaktadır. 2. Eğitim kurumları doğrudan ya da dolaylı kâr amaçlı kurumlar hâline gelmiştir. 3. Eğitim sisteminde yeniden yapılanma bir bütün olarak kapitalist sistemin kendisini yenileyebilmesi için olmazsa olmaz bir önem taşımıştır. 4. Küreselleşme ile birlikte şimdiye kadar kamu eli ile yürütülen ve “kamusal yarar”, “kamu hizmeti” gibi kavramlarla ifade edilen hizmetlerin piyasa ilişkilerine terk edilmesi ve “kâr ilkesi” çerçevesinde yeniden tanımlanması gündeme gelmiştir. 5. Eğitimin ticarileşmesiyle birlikte; eğitimde eşitsizlik artmış, çocukların ve gençlerin okullaşma oranları düşmüş, eğitimde kalitesizleşme artmıştır. Bu süreçte parası olanlar kaliteli okullarda eğitim görmüş, ekonomik durumu iyi olmayanlar kalitesiz kamu okullarına razı olmuşlardır. Eğitim yoksullar için zorlaşmış, fırsat eşitliği ve eğitim hakkı ortadan kaldırılmıştır (Giroux, 2007; Apple, 2007; Taşçıoğlu, 2008; Sayılan, 2011).

Taşçıoğlu'na göre kapitalizmin 1970li yıllarda girdiği krizden çıkabilmesi için küreselleşme dünya çapında gündeme getirilen bir kavram olmuş ve süreç sermayenin dünya çapında yayılmasıyla karakterize olmuştur. “Bu süreç üçüncü dünya ülkelerinde sosyal devlet uygulamasında kamuya yönelik gerçekleştirilen hizmetlerin özelleştirilmesini gündeme getirmiştir. Böylece gelişmiş ülkelerdeki sermaye grupları kâr oranlarını arttırmak için hem eski teknolojilerini üçüncü dünya ülkelerine kaydırmayı, hem de neo-liberal politikalarla özelleştirmeleri gündeme getirerek, kamusal hizmet olgusunu aşındırmayı amaçlamışlardır” (Taşçıoğlu, 2008:2).

Eğitimde neoliberal politikalar gelişmiş ülkelerde büyük tepkilere neden olmuş, bu nedenle eğitim sisteminde yeniden yapılanma anlayışları özel olarak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için gündeme getirilmiştir. 1980’li yıllarda az gelişmiş ülkelerin, kapitalist sisteme entegrasyonunu amaçlayan ve ulusal ekonomilerin, uluslararası kapitalist sistemle bütünleşmesini hedefleyen yapısal uyum politikaları, bir bütün olarak kapitalist sistemin yeniden yapılanması amacıyla hayata geçirilmiştir (Taşçıoğlu, 2008:2).

Bu politikalar sonucunda 1980’li yıllardan başlayarak tüm dünyada eğitimin küresel kapitalizmin ihtiyaçları doğrultusunda yapılandırılması OECD ülkeleri hariç tüm dünyada eğitim yatırımları ciddi bir biçimde azalmıştır. Eğitimde eşitsizlik artmış, çocukların ve gençlerin okullaşma oranları düşmüş, eğitimde kalitesizleşme artmıştır. Bu süreçte parası olanlar kaliteli okullarda eğitim görmüş, ekonomik durumu iyi olmayanlar kalitesiz kamu okullarına razı olmuşlardır. Eğitim yoksullar için zorlaşmış, fırsat eşitliği ve eğitim hakkı ortadan kaldırılmıştır (Sayılan, 2011:68).

Giddens (2000), günümüzde piyasaların ve bilgi teknolojilerin eğitim üzerinde önemli etkiye sahip olmaya başlamasıyla, eğitimin ticarileşmesi, pazarlanması ve okulların ticari kurumlar olarak yeniden yapılandırılmasında söz konusu etkinin ihmal edilemeyecek kadar önemli hale

geldiğini ifade etmektedir. Giddens'e göre, "okullar artık tıpkı ticari şirketler gibi yeniden yapılandırılmış, hatta okulla ilişkileri olmayan örgütler eğitim alanına girmeye başlamışlardır" (Giddens, 2000:456).

Giroux, küreselleşme süreci ve neoliberal politikaların devreye sokulmasıyla birlikte eğitimin piyasalaştığını, neoliberal politikalar sonucunda politik ve ekonomik güce sahip olanların eğitime daha işlevsel bir bakış açısı geliştirerek üniversitelerin ulusal ve küresel düzeyde kamu yaşamının kalitesine nasıl katkılar sağlayabileceği yönündeki girişimleri yok ettiğini ifade etmektedir (Giroux, 2007). Giroux'a göre, "neoliberal politikaların oluşturduğu serbest piyasa düzeninin siyasi, sosyal ve ekonomik hayata egemen olması; kamu harcamalarının azalması, eleştirel eğitim ve diğer toplumsal yarar gözetilen alanlarda kamusal oluşumları ve kamusal bilinci ortadan kaldırması şeklinde kendini göstermiştir. Bu oluşumların doğal sonucu olarak da sağlık ve eğitim gibi kamu hizmetlerinde piyasa kuralları geçerli olmaya başlamış, bu nedenle doktor-hasta ve öğretmen-öğrenci arasındaki ilişkiler kamusal yarar ilkesi göz ardı edilerek, müşteri ilişkisinin egemen kılınması anlayışına indirgenmiştir" (Giroux, 2007:17).

Apple ise, kamusal hizmet olarak değerlendirilen eğitimin, sağlık ve savunma gibi hizmetlerin piyasa modeli içinde meta gibi değerlendirilmesinin hizmet etiğini zedelediğini, piyasalaştırma sürecinde toplumun büyük kesiminin eğitim hizmetinden mahrum bırakıldığını, dolayısıyla doktorların hastalarını, öğretmenlerin de öğrencilerini müşteri gibi görmelerini kamusal hizmet olarak değerlendirmenin mümkün olmadığını ifade etmektedir (Apple, 2007).

Diğer yandan Uçkaç (2009), küreselleşmenin gelişmiş ülkelere büyük kazanımlar sağladığını, piyasalaşma süreciyle birlikte eğitim hizmetinin geniş kitlelere ulaşılabilirliği azalttığını ve emeğin sömürsüne yol açtığını belirtmektedir. Uçkaç'a göre "küresel boyutta uygulanan politikalar neticesinde eğitim hizmetinden yararlanamayan nüfusun; ekonomi, toplum ve kültür açısından bir yabancılaşma yaşamayı kaçınılmaz olmaktadır. Küreselleşme gelişmiş ülkelere büyük kazanımlar sağlarken çevre ülkelerde ise krizlerin büyümesine, çevre tahribatına ekolojik bilincin yok olmasına, yoksulluk ve işsizliğin genişlemesine yol açmaktadır" (Uçkaç, 2009:132).

Piyasaların eğitim kurumları üzerindeki etkisini üniversite kurumları üzerinden ele alan Karaman'a göre, özellikle ABD'de şirket üniversitelerinin hızlı bir şekilde artışı, yükseköğretimin ticarileşmesinin en büyük kanıtlarından biridir. "Şirket üniversitelerinin "sanal üniversite" kavramıyla da ilişkili bir anlam taşıması, yükseköğretim-ticaret ya da pazar ilişkisini destekleyen bir başka göstergedir. Öğrencilerin müşteri kabul edildiği bu yeni sistemde akademisyenler de müteşebbisler (akademik kapitalistler) olarak nitelenmektedir. Artık üniversiteler de büyük şirketler gibi yönetilmeye başlamıştır. Bir değer olarak bilgi, üretilen ve aktarılan olmaktan çıkıp, pazara sunulabilen ve satılabilen bir meta hâline gelmiştir" (Karaman, 2010:136)

Yükseköğretim ile ilgili olarak Tatar ve Tatar (2014), Amerikan üniversitelerinde Amerikan eğitiminin dünyayı farklı bölgelerden görmeye ve farklı kültürleri anlamaya çabaladığını ve bir dünya vatandaşı yetiştirme amaçlarının gündeme geldiğini, bunun için de bilginin jeopolitik bir güce dönüştüğü ve bilginin belirli stratejiler dâhilinde belirli merkezlerde üretildiğini ifade etmektedirler.

Mazrui, eğitim ile sömürgecilik arasında ilişkiye dikkat çekerek sürecin küreselleşme ile ivme kazandığını, eğitim kurumlarının, sömürgecilerin, sömürgelerine nüfuz etmelerinin ve sömürüye uygun hâle getirilmelerinin en önemli araçları olarak işlev gördüğünü ifade eder. Mazrui'e göre, "Batılı eğitimin en vazgeçilmez amaçlarından birisinin batılı ihtiyaçlara göre

şekillenmiş insan gücü yetiştirilmek, bu bakımdan da eğitim kurumlarının birer kâr amaçlı kurumlar hâline dönüştürmektir” (Mazrui’den aktaran: Tatar ve Tatar, 2014: 347).

Küreselleşme süreciyle birlikte bilgi alınıp satılan bir metaya dönüştürülmüş, iletişim ve internet teknolojisindeki gelişme ile birlikte okullarda verilen eğitim kısmen de olsa evlere ve iş yerlerine taşınmıştır. Eğitim ve öğretim sürecinin okullardan sanal ortamlara taşınma çabalarının olduğu görülmüştür. “Sanal eğitimin ilkesi "Siz okula gitmiyorsunuz, okul sizin ayağınıza geliyor." şeklinde ifade edilmektedir. Nitekim günümüzde sanal ortamda hemen her konuda eğitim görüp diploma ya da sertifika almak mümkündür. Eğitimi alan kişi ile öğretmenin aynı mekânda bulunmalarının zorunlu olmadığı bu sistemde, farklı şehirler ya da ülkelerden kişilerin aynı mekândaymiş gibi ders yapabilmeleri mümkündür. Böylece eğitimin en önemli kurumu olan okullar, küreselleşmenin mekân üzerindeki sınırları kaldıracı etkisi dolayısıyla yegâne belirleyici olmaktan çıkmıştır. Fakat bilgi ve teknolojinin üretilmesi hususunda baskın rollerini devam ettirmektedirler. Bir anlamda üretilmiş olanı yayma ve öğretme işlevi görmektedir” (Tatar ve Tatar, 2014:347).

1970’li yılların ortalarından itibaren etkisini hissettiren neo-liberal yaklaşımlar, her alanda olduğu gibi eğitim alanında da “serbest rekabet”in geçerli olduğunu savunmuş ve ulusal ekonomilerin kamuya ait mal ve hizmetlerin, özel sektöre devri ile mümkün olabileceğini belirtmiştir. Eğitimde yeniden yapılanma kuşkusuz diğer alanlardan bağımsız olarak ortaya çıkmamaktadır. “1980’li yıllarda az gelişmiş ülkelerin, kapitalist sisteme entegrasyonunu amaçlayan ve ulusal ekonomilerin, uluslararası kapitalist sistemle bütünleşmesini hedefleyen yapısal uyum politikaları, bir bütün olarak kapitalist sistemin yeniden yapılanması amacıyla hayata geçirilmiştir. Yapısal uyum politikalarının ilk ayağı olan “serbest piyasa ekonomisi”nin kurumsallaşması için öne sürülen en önemli istek ise, şimdiye kadar kamu eli ile yürütülen ve “kamusal yarar”, “kamu hizmeti” gibi kavramlarla ifade edilen hizmetlerin piyasa ilişkilerine terk edilmesi ve “kâr ilkesi” çerçevesinde yeniden tanımlanmasıdır” (Taşçıoğlu, 2008:6).

İnal (2005), küreselleşmeci eğitim ile kamucu eğitim anlayışlarının farklılıklarına dikkat çekerek bu farklılıkları şu şekilde belirtir: Ulus devlet modelindeki kamucu eğitim anlayışında standartlaştırılan bilgi önemliyken, piyasacı modelde ise standartlaştırılan performans önemli hale gelmektedir. Lee (2002) ise, küreselleşmeci piyasa eğitim modelinin ulusal tarih ve kültürde anlam kaybı oluşturduğunu, türdeşliğe karşı farklılığı ve çeşitliliği öne çıkardığını ve Amerikan bireyci modeli yaygınlaştırdığını ifade eder. Aynı zamanda eğitimin dili yerellikten çıkarak İngilizce yaygınlık gösterdiğini belirtir. Küreselleşmeci eğitim modeli eğitime ayrılan kamusal fonların kısıtlanmasını öngörmekte ve bu alanda ayrılan kamu harcamaları devlet tarafından sınırlandırılmaktadır. “Küreselleşmeci eğitim modelinde, iş dünyasının ve piyasanın değişen bilgi ve beceri taleplerini karşılamak için rekabet temelinde eğitim hakkı, fırsat eşitliği, toplumsal adalet, yurttaşlık ve demokrasi gibi eğitimin temel işlevleri gözden düşmekte, rekabet ve girişimcilik kültürü hâkim eğitim paradigması haline dönüşmektedir” (Sayılan, 2011:67).

Kamucu eğitim modelinde: 1. Eğitim devlet eliyle yürütülür 2. Eğitim devlet tarafından finanse edilir 3. Eğitim parasızdır. Her kesimden insan eğitim imkânlarından yararlanır 4. Eğitimin amacı yurttaşlık ve demokrasi bilincini geliştirmektir 5. Eğitimin amacı insan hakları çerçevesinde fırsat eşitliği, toplumsal adalet, yurttaşlık ve demokrasi bilincini geliştirmektir 6. Ulusalcı ve Aydınlanmacı birey ön plandadır 7. Eğitim dili ulusal dildir 8. Eğitim modernleşmenin ana kaldıracı işlevi görür. Bilgi herkese açıktır 9. Okul mekâna dayalı eğitim süreci gerçekleştirilir 10. Öğretmen kadroludur 11. Eğitim sistemi birleştirici ve bütünleştiricidir 12. Okullar öğrenciyi müşteri olarak görmez (Lee, 2002; İnal, 2005; Sayılan, 2007). Piyasacı (Postmodern) Eğitim Modelinde ise, 1. Eğitim özel şirketlerce yürütülür 2.

Eğitim küresel kuruluşlarca finanse edilir 3. Eğitim paralıdır. Parası olanlar kaliteli okullarda ve eğitim imkânlarından yararlanır 4. Eğitimin amacı piyasanın koşullarına ve taleplerine uygun rekabetçi, girişimci ve tüketici birey yetiştirmektir 5. Ulusal tarih ve kültürde anlam kaybı olur 6. Amerikan bireyci model ön plandadır 7. Eğitim dili İngilizcedir 8. Modernleşme eleştirilmekte, bilgi alınıp satılan ticari bir metadır 9. Elektronik öğrenme ve uzaktan eğitim, internet üzerinden eğitim anlayışı ön plandadır 10. Öğretmen sözleşmelidir 11. Eğitimde postmodern parçalı bir anlayış hâkimdir 12. Okullar şirket kültürü ile yönetilmekte öğrenci müşteri olarak görülmektedir (Lee, 2002; İnal, 2005; Sayılan, 2007).

Ulus-devlet bazında belirlenen eğitim politikası, toplumsal kuralların oluşmasında ve ulusların kendine özgü eğitim politikalarının belirlenebilmesinde önem taşımaktadır. Buna karşın küreselleşmenin etkisiyle yaşanan ekonomik ve toplumsal dönüşümler eğitim alanında da gerçekleşmekte olup uygulanan ulus üstü eğitim politikası ulusları etkisi altına alarak toplumsal ve kültürel kuralları homojenleştirmektedir. Bununla birlikte ulusal eğitim politikası, küreselleşmeyle birlikte yaşanan ulus üstü müdahaleler sonucunda özden uzaklaşabilmektedir. Küresel güçler tarafından betimlenen eğitim politikalarının uygulanmasıyla, ulus üstü eğitim programları ulusal eğitim programlarını bir alt birime dönüştürerek ulus devletlerin kendi eğitim programlarından uzaklaşmalarına yol açmaktadır (Benton, 2006; Uçkaç, 2009).

SONUÇ

Küreselleşmenin eğitim üzerindeki etkilerine ilişkin iki ana yaklaşımdan bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilkinde küreselleşme ve eğitim ilişkisini enformasyon (bilgi) toplumu perspektifinden toplumsal değişim ve dönüşüm, toplumsal yenilik, sürdürülebilir kalkınma, yaşam boyu öğrenme, bilgisayar ve internet teknolojilerinin eğitimde kullanılması gibi konular çerçevesinde olumlu bir açıdan değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu yaklaşım küreselleşmeci, piyasacı eğitim modeline tekabül eder. Küreselleşmeci eğitim modeli, iş dünyasının ve piyasanın değişen bilgi ve beceri taleplerini karşılamak, rekabet ve girişimcilik kültürü hâkim eğitim paradigması haline dönüşmeyi hedefler. Diğer taraftan eleştirel yaklaşım ise, küreselleşmeyi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından değerlendirir. Buna göre küreselleşme sürecinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri farklı açılardan etkilediği, bu ülkelerin eğitim politikaları, küreselleşmeyle birlikte ulus üstü küresel güçlerin müdahaleleri sonucunda özünden uzaklaştığı belirtilmektedir. Bu yaklaşım, piyasalaşma sürecinde toplumun büyük kesiminin eğitim hizmetinden mahrum bırakıldığını, eğitim hakkı, fırsat eşitliği, toplumsal adalet kavramlarının zedelendiğini, bu eğitim modelinin ulusal tarih ve kültürde deformasyonlar yarattığını, eğitime ayrılan kamu harcamaları devlet tarafından sınırlandırıldığını belirtir. Bu iki yaklaşımdan küreselleşmeci eğitim modelinin günümüzde hakim eğitim paradigmasını oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Kamusal bir hak olan ve devletin vatandaşlarına aynı nitelikte ve nicelikte eşit bir şekilde sunması gereken eğitim hizmetinin piyasaya terk edilmesi, özelleştirilmesi, kapitalizmin yeniden yapılanma stratejisinin öncelikli hedefleri arasında görülebilir. Eğitim sisteminin bir bütün olarak piyasa sistemine göre yeniden yapılanması kapitalist sistemin kendisini yenileyebilmesi açısından önem taşır. Piyasacı bir bakış açısının egemen olacağı eğitim anlayışı, yoksul geniş halk kesimleri için büyük olumsuzluklar ve dezavantajlar barındıracağı aşikardır. Bu durumun çoğunluğu oluşturan halk kesiminin sistemin yaratacağı eğitimsel imkânlardan yoksun kalmasına ve eğitimde büyük eşitsizliklerin ortaya çıkmasına neden olacağı kaçınılmaz görünmektedir. Ülkemizde eğitim sisteminin eşitlikçi ve adaletli bir yapıya kavuşması, eğitimin bir kamusal hizmet olarak görülmesiyle mümkündür. Eğitimin temel bir

insan hakkı olduğu düşüncesinden hareketle, herkesin nitelikli, kamusal eğitim hakkından yararlanabilmesi sağlanmalıdır.

Eğitim, her insanın kullanabileceği bir haktır. Eğitimden yararlanma bireyin satın alma gücüne bağlı olmamalıdır. Eğitimde bireysel faydanın yerine sosyal yararın geçmesi toplumun geleceği açısından gerekli ve önemlidir. Eğitimde piyasacı anlayış fırsat eşitliğini bozmakta ve bu durum ekonomik gücü olmayan ailelerin çocukları ile ekonomik güce sahip ailelerin çocukları arasında uçurumların doğmasına yol açmaktadır. Ülkemizin kalkınmasında, kamusal sunum alanlarının genişletilerek yatırımların büyük bölümünün eğitime ve araştırmaya yönelik olarak gerçekleştirilmesi önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Apple, M. (2004). *Neoliberalizm ve eğitim politikaları üzerine eleştirel yazılar*. Ankara: Eğitim-Sen Yayınları.
- Apple, M. (2007). Eğitim, piyasalar ve denetim kültürü, (Oğuz, E. ve Yakar, A. (Eds.). *Küreselleşme ve Eğitim İçinde* (s. 9-34). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Bell, D. (2013). *İdeolojinin sonu, ellilerdeki siyasi fikirlerin tükenişine dair*. (Çev. V. Hacıoğlu). Bursa: Sentez yayıncılık.
- Bozkurt, V. (2006). *Endüstriyel ve post-endüstriyel dönüşüm: Bilgi, ekonomi, kültür*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Brezinsky, Z. (2005). *Büyük satranç tahtası*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Castels, M. (2007). *Enformasyon çağı: ekonomi, toplum ve kültür*. (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dağtaş, E. ve Dağtaş, B. (2006). Tüketim kültürü, yaşam tarzları, boş zamanlar ve medya üzerine bir literatür taraması. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 14, 3-31. 10 Ekim 2016 tarihinde [http://www.egitimbilimtoplum.com.tr/index.php/ebt/article/view Article/298](http://www.egitimbilimtoplum.com.tr/index.php/ebt/article/view/Article/298) adresinden alınmıştır.
- Dağtaş, E.ve Dağtaş, B. (2009). Tüketim kültürü, yaşam tarzları, boş zamanlar ve medya üzerine bir literatür taraması. Dağtaş, E.ve Dağtaş, B. (Eds.), *Medya, Tüketim Kültürü ve Yaşam Tarzları İçinde* (s. 27-75). Ankara: Ütopya Yayınları.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji* (H. Özel ve C. Güzel, Çev.). Ankara: Ayraç Yay.
- Giddens, A. (2006). *Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Giroux, H. (2007). *Eleştirel pedagoji ve neoliberalizm*, (B. Baysal, Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Hall, S. ve Jaques, M. (1995). *Yeni zamanlar: 1990'larda politikanın değişen çehresi*. (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hart, M. ve Negri, A. (2002). *İmparatorluk*. İstanbul: Ayrıntı yayınları.
- Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin durumu*, (S. Savran, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Huntington, S. (2002). *Medeniyetler çatışması*, İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- İnal K. (2008). *Eğitim ve ideoloji*, İstanbul: Kalkedon Yayınları.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 66 Mart - Nisan 2018

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

- Jameson, F. (1994). Postmodernizm ya da geç kapitalizmin kültürel mantığı. Necmi Zeka (Ed.). *Postmodernizm İçinde* (ss. 59-116). İstanbul: Kıyı Yayınları.
- Karaman, K. (2010). Küreselleşme ve eğitim. *ZfWT Dergisi*, 2(3). 20 Mayıs 2016 tarihinde <http://www.dieweltdertuerken.org/index.php/ZfWT/article/viewArticle/163> adresinden alınmıştır.
- Kongar, E. (2002). *Küresel terör ve Türkiye*. İstanbul:Remzi Kitabevi.
- Lee, M. N.N. (2002). Eğitimde küresel eğilimler, *Kuram ve Uygulamalarda Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2-1, 155-168.
- McLuhan, M. ve Povers, B.R. (2001). *Global köy: 21. yüzyılda yeryüzü yaşamında ve medyada meydana gelecek dönüşümler*. İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Sayılan, F. (2007). Küreselleşme ve eğitimdeki değişim. E.Oğuz ve A. Yakar (Eds.). *Küreselleşme ve eğitim İçinde* (s. 59-82). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Taşçıoğlu N. (2008). *Eğitimin ticarileşmesi*, 20 Mayıs 2017 tarihinde http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:xUVfAC_TtrsJ:80.251.40.59/education.ankara.edu.tr/aksoy/ere/tascioglu.doc+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr adresinden alınmıştır.
- Tatar, T., ve Tatar, H. (2014). Küreselleşme ve Eğitim. Ç. Özdemir (Ed.). *Eğitim sosyolojisi İçinde* (s. 321-352). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Toffler, A. (1981). *Üçüncü dalga*. (A. Seden, Çev.). İstanbul: Altın Kitaplar.
- Uçkaç, A. (2009). *Ekonomik kalkınma ve küreselleşme sürecinde eğitim*, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Urry, J. (1995). *Örgütlü kapitalizmin sonu*. Stuart Hall ve Martin Jacques (Eds.). (A. Yılmaz, Çev.) *Yeni zamanlar, 1900'larda politikanın değişen çehresi*, İçinde (s. 95-104). İstanbul: Ayrıntı yayınları,
- Yaylagül, L. (2013). *Kitle iletişim kuramları*. Ankara: Dipnot Yayınları.